

และในวันนี้ เราก็นำสาระความรู้เกี่ยวกับ ประเพณีการไว้ทุกข์ ของคนไทยในอดีต จากศูนย์ข้อมูล ข่าวสาร สำนักพระราชวัง มาฝากกันค่ะ เพื่อให้ประชาชนคนรุ่นใหม่ได้มีโอกาสรับรู้ รับทราบว่า เมื่อพระเจ้าแผ่นดินเสด็จสวรรคต พสกนิกรมีข้อปฏิบัติและธรรมเนียมในการไว้ทุกข์กันอย่างไรบ้าง

ประเพณีการไว้ทุกข์

แต่เดิมเมื่อพระเจ้าแผ่นดินสวรรคต ราษฎรทั้งชายหญิงจะต้องไว้ทุกข์ด้วยการโกนผมเกลี้ยงศีรษะ และนุ่งขาวด้วยกันหมดทุกคน จนกว่าจะถวายพระเพลิงพระบรมศพแล้ว หากผู้ใดฝ่าฝืนต้องได้รับโทษหนัก การโกนผมไว้ทุกข์นี้ได้รับอิทธิพลมาจากอินเดีย ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้พระบรมวงศานุวงศ์ และข้าทูลละอองธุลีพระบาทนุ่งผ้าดำไว้ทุกข์ในงานพระราชทานเพลิงพระศพสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลกโลกนาถ จากนั้นถือเป็นธรรมเนียมสืบมาและถือกันต่อมาว่าถ้าผู้น้อยล่วงลับไปผู้มีอายุแก่กว่าก็ให้ไว้ทุกข์เป็นการสังเขป โดยใช้ผ้าดำกว้างประมาณ ๖ - ๗ นิ้ว พันแขนซ้าย มีกำหนดวันไว้ทุกข์มากน้อยตามสมควร ต่อมาเมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคต พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระบรมราชโองการให้ยกเลิกการโกนผมไว้ทุกข์ตามโบราณราชประเพณี ด้วยทรงเห็นว่าเป็นการเดือดร้อนของราษฎร

เรื่องการแต่งกายไว้ทุกข์ แต่เดิมแต่งกายด้วยสีขาวและงดเว้นเครื่องประดับในระยะไว้ทุกข์ จนกระทั่งรัชกาลที่ ๔ โปรดให้นุ่งดำในงานพระศพ เจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลกโลกนาถ และต่อมาในรัชกาลที่ ๕ ทรงโปรดให้มีสีกุหลาบ สีนกพิราบ และสีน้ำเงิน เป็นสีที่ใช้ในการไว้ทุกข์ ดังที่พระยาอนุমানราชธนะธิดาไว้ในหนังสือเรื่อง ประเพณีเนื่องในการ

“การไว้ไปงานศพ คือ นุ่งขาวนุ่งดำเข้าใจว่าเรา จำเขามา นุ่งขาวพูดกันว่าเอาอย่างจีน แต่ถามพวกจีนเขาก็ว่า ไม่ได้นุ่งขาว ตกลงจะมาแต่ไหนไม่ทราบ แต่นุ่งดำนั้นจำฝรั่ง มาแน่ และเป็นแน่ว่าเกิดในรัชกาลที่ ๕ ด้วยที่นุ่งสีกุหลาบ สีนกพิราบ และสีน้ำเงิน อะไรเหล่านี้ เชื่อว่าเป็นของเราคิดขึ้นเอง เพื่อจะเดินให้เป็นสายกลาง เพียงแต่แต่งขาวแต่งดำก็ลำบากอยู่แล้ว โฉนจะไปรับเอาอย่างอื่นมาอีกให้ลำบากยิ่งขึ้นอีกแล้ว”

หม่อมเจ้าหญิงจิตรถนอม ดิศกุล และหม่อมเจ้าหญิงพูนพิสมัย ดิศกุล ก็ได้ทรงอธิบายถึงสีไว้ทุกข์ในสมัยรัชกาลที่ ๕ นี้เหมือนกันว่า การไว้ทุกข์ในสมัยก่อนนั้น มีระดับชั้นที่แตกต่างกัน คือ

๑. สีดำ จะเป็นสีไว้ทุกข์สำหรับผู้ใหญ่ หรือผู้ที่มีอายุแก่กว่าผู้ตาย
๒. สีขาว จะเป็นสีไว้ทุกข์สำหรับผู้เยาว์ หรืออายุน้อยกว่าผู้ตาย แต่ก็มีบางกรณีที่เป็นข้อยกเว้น ดังเมื่อครั้งที่พระราชทานเพลิงพระศพสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ กรมขุนศรีสุนทรเทพ ในพุทธศักราช ๒๓๕๑ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ได้ทรงภูษาลายพื้นขาวทุกวัน ด้วยมีดำรัสกับผู้ใกล้ชิดว่า

“ลูกคนนี้รักมาก ต้องนุ่งขาวให้” และยังเกิดในกรณีนี้เช่นกันอีกสองครั้ง คือ ในงานพระเมรุ พระเจ้าลูกเธอ กรมหมื่นอัปสรสุดาเทพ พุทธศักราช ๒๓๘๘ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ ก็ทรงพระภูษาขาวเช่นกัน เพราะพระราชธิดาองค์นี้ได้ทรงดูแลพระราชวังฝ่ายในทั้งหมด

สมัยรัชกาลที่ ๕ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ทรงพระภูษาขาวเช่นกัน ในงานพระเมรุพระเจ้าลูกเธอ กรมขุนสุพรรณภาควดี หรือที่พระองค์ทรงตรัสเรียกพระธิดาองค์นี้ว่า แม่หนู เพราะทรงถือเป็นพระธิดา คู่ทุกข์คู่ยาก เนื่องจากพระธิดาองค์นี้ประสูติก่อนที่พระองค์จะเสด็จขึ้นเสวยราชสมบัติ

อย่างไรก็ตาม ก็มีธรรมเนียมราชประเพณี บังคับไว้อีกด้วยว่า ในงานพระบรมศพที่พระมหาปราสาทนั้น เวลาไปเฝ้าพระบรมศพ ทุกคนต้องนุ่งขาว จะนุ่งดำได้แต่ในเวลาอยู่บ้านหรือไปไหนตามปกติ เพราะสีขาวถือเป็นสีที่แสดงความรักและอ่อนน้อมเท่านั้น

๓. สีม่วงแก่หรือสีน้ำเงินแก่ เป็นสีไว้ทุกข์สำหรับผู้ที่มีได้เป็นญาติเกี่ยวดองกับผู้ตายแต่ประการใด ซึ่งชาววังในสมัยรัชกาลที่ ๕ มักจะแต่งสีไว้ทุกข์นี้ด้วยผ้าทรงสีม่วง ทรงสะพักแพรสีนวล หรือผ้าทรงสีเขียว ทรงแพรสีม่วงอ่อน ม่วงแก่ตามที่ชอบ

หม่อมเจ้าหญิงพูนพิสมัย ดิศกุล ทรงพระนิพนธ์บทความเรื่องสีไว้ทุกข์ในสมัยรัชกาลที่ ๕ ตอนหนึ่งว่า

“ส่วนในเวลางานเมรุนั้น เราเด็กๆ ไม่ค่อยจะได้แต่งสีดำเลย เพราะไม่มีผู้ตายที่อายุอ่อนกว่า จึงต้องแต่งขาวอยู่ตลอดเวลา เมื่อใดมีพวกเด็กเล็กตาย เราได้แต่งดำก็รู้สึกภาคภูมิใจจริงๆ ส่วนสีน้ำเงินแก่นั้นเคยได้แต่งครั้งเดียว คือเมื่องานพระราชทานเพลิงศพพระยาอิศรพันธุ์โสภณ (หนู อิศรางกูร)....สมเด็จพระที่นั่งและพระเจ้าลูกเธอก็ทรงมีพระชันษาราวเดียวกัน ทรงเป็นลูกศิษย์ของเจ้าคุณอิศรพันธุ์โสภณ ทรงเรียกว่า คุณหนู ถึงวันเผา ท่านก็ทรงขาวกันทุกพระองค์ และตรัสสั่งให้ข้าพเจ้านุ่งสีน้ำเงินแก่ตามเสด็จเพราะไม่ได้เป็นลูกศิษย์ พวกเรารู้สึกโก้แทบตายเพราะไม่เคยนุ่งเลยสักครั้ง”

การไว้ทุกข์ในงานศพหรืองานเผาศพเจ้าภาพที่มีฐานะ จะแจกผ้าขาวและผ้าดำให้แก่ญาติมิตรแต่งกายในงานศพ ผู้มีอายุสูงกว่าผู้ตายแต่งดำ ทั่วไปนุ่งดำใส่ขาว ผู้เยาว์กว่าผู้ตายนุ่งขาว เสื้อขาว การนุ่งนั้นทั้งชายและหญิงจะนุ่งผ้าโจงกระเบนก็ได้ หรือหญิงนุ่งผ้าถุง ชายนุ่งกางเกงจีนขาว หรือดำแล้วแต่อายุ ประเพณีนี้ยกเลิกไปเมื่อวันที่ ๗ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๔๘๕

ส่วนประเพณีการไว้ทุกข์ในปัจจุบันเป็นการแต่งกายตามระเบียบที่กำหนดในประกาศสำนักนายกรัฐมนตรี เรื่องระเบียบการไว้ทุกข์ในงานศพ พุทธศักราช ๒๔๘๕ ดังนี้

(๑) ชาย

ก. แต่งเครื่องแบบ ให้ใช้ผ้าสักหลาดหรือผ้าโปร่งดำขนาดกว้างระหว่าง ๑-๑๐ เซนติเมตร พันแขนซ้ายเบื้องบน

ข. แต่งกายสุภาพตามรัฐนิยม ให้ใช้เสื้อขาว กางเกงขายาวขาว (ถ้าเป็นคอแบะ ให้ใช้ เสื้อเชิ้ตขาว ผ้าผูกคอดำ เจียนกะลาสี) รองเท้าหนังดำ ถุงเท้าดำ และใช้ผ้าสักหลาด หรือผ้า โปร่งดำขนาดกว้าง ๑-๑๐ เซนติเมตร พันแขนซ้ายเบื้องบน

(๒) หญิง

แต่งกายสุภาพตามรัฐนิยม ให้ใช้เครื่องดำล้วน

การกำหนดไว้ทุกขัณนิยมไว้ ๑๕ วัน ๕๐ วัน ๑๐๐ วัน ส่วนมากไม่เกิน ๑ ปี เมื่อเผาศพแล้ว มักออกทุกข์ทันที เพื่อแสดงว่าได้พ้นจากทุกข์โศกแล้ว

ศูนย์ข้อมูลข่าวสาร สำนักพระราชวัง

ข้อมูลจาก จุลสารการจัดองค์ความรู้ สำนักพระราชวัง
ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๕ มีนาคม - เมษายน ๒๕๕๑